

Politika i socijalizam

Ante Fiamengo

1. Društvo i država, politika i društvo

U tumačenju odnosa države i društva gotovo cjelokupna socijalno-politička i socijalno-filozofska misao do XVIII vijeka stoji na stanovištu identiteta ovih dviju kategorija. Ovu identifikaciju nije izbjegao ni Montesquieu, kod koga se, kako ispravno podvlači Gurvitch, zapaža sociološki empirizam daleko dosljedniji nego kod njegovih prethodnika;¹⁾ ni Rouseau, koji je društvenu problematiku uglavnom tretirao kao političku; ni Helvetie, koji je od svih francuskih materijalista najdalje otišao u analizi sociopolitičke problematike. Suštinsko suprotstavljanje ovih dviju kategorija nalazimo izrazito kod Saint-Simona, po kome razvitak industrijskog društva vodi negaciji države kao političke organizacije, to jest njenom rastvaranju u ekonomiji.

Tek u novovjekom tretiranju postanka i karaktera države prevladane su koncepcije da je država božanskog porijekla, natprirodna tvorevina, da je ona postala nasilnim putem, odnosno da je djelo društvenog ugovora, te je prihvaćeno shvaćanje da je država historijska pojavna forma društva u određenoj etapi socijalnog razvoja. Kao takva, ona je isto kao i politika »samo dio kauzalnog socijalnog procesa«.²⁾ U tom shvatanju prevladane su dvije anti-nomijske koncepcije u tretiranju relacije kategorije društva i države: shvatanje da su država i društvo sinonimi, kao i shvatanje da su ove dvije kategorije sasvim različite stvari, sasvim različite prirode.

Društvo kao fenomen postoji najprije bez države, zatim zajedno s državom i vjerovatno će ponovo i dalje postojati bez države. U tome smislu postoje kroz historiju takozvana »bezdržavna društva« i »državna« društva. S obzirom da su društva dugo kroz historiju egzistirala u formi države, potpuno je razumljivo da je nastalo fetišiziranje države slično fetišiziranju robe i robne proizvodnje, razumljiva je i činjenica da je za ljudsku misao teško prihvatljiva društvena struktura koja ne bi imala državu kao svoju pojavnu formu. Gotovo da je nepotrebno posebno isticati da još i danas u marksističkim krugovima postoji fetišiziranje države i državnosti. Naprosto po nekoj inerciji ljudi teško akceptiraju društveno stanje koje bi predstavljalo realizaciju Marxove ideje:

1) Georges Gurvitch: *Traité de Sociologie*, T. I, o. 31, Paris, 1958.

2) Max Adler: *Die Staatsauffassung des Marxismus Politik und Soziologie*, S. 18, Wien, 1922.

... stanovište novog je ljudsko društvo, ili podruštvljeno čovječanstvo.«³⁾

Država nije jedini politički fenomen, ali je svakako jedan od njegovih bitnih konstitutivnih elemenata. Kao socijalni fenomen, država je eminentno politička pojava i politička snaga društva. Već sama ta konstatacija, ne ulazeći u raspravu o drugim političkim fenomenima, dovoljna je da se donese zaključak da se politički fenomeni ne poklapaju s društvenim fenomenima, već da su oni samo jedan aspekt, jedan poseban vid društvenih fenomena.

Politički fenomeni i politički organizirani dio društva može više ili manje biti odvojen i suprotstavljen društvu, odnosno može biti više ili manje podruštvljen i stopljen s društvenim fenomenom. U tome smislu, podruštvljavanje države i politike samo je drugi, možda adekvatniji izraz za proces odumiranja države i politike u klasičnom smislu riječi.

Odnos društvenog i političkog, društvenih i političkih snaga je različit u raznim društvenim strukturama, kao i u raznim konkretnim društvima iste socijalne strukture. Konkretno, u klasnim društvima političke snage i politički odnosi se jasno distingviraju od društvenih snaga i odnosa. U besklasnim društvenim strukturama su političke snage i politički odnosi više-manje stopljeni s društvenim snagama i odnosima, odnosno oni su ovdje podruštvljeni, tako da nestaje provalije između društvenih i političkih fenomena. U određenim se relacijama zapaža proces podržavljenja društva, što je najkarakterističnije u raznim vrstama despotija kroz historiju. U drugim se pak društvenim strukturama odvija obrnut proces: proces podruštvljavanja politike, države i političkih snaga i odnosa, što je tipično besklasno demokratska država.

U razmatranju relacije između političkih i društvenih sila, između političke i društvene vlasti, između političke i društvene revolucije, važno je istaći da one nisu ni međusobno identične, niti su pak međusobno suprotne, već da postoje određeni stepeni interakcije i određeni stepeni međusobnog sraštavanja. Iako je tačno da je politička vlast prije svega povezana s postojanjem države i državnih institucija, a time i klasa, bilo bi naivno smatrati da s nestajanjem klasa i država nestaje i političkih fenomena i odnosa. Ove dvije kategorije odnosa i pokreta su međusobno tijesno povezane. Politički pokreti su istovremeno i društveni, a društveni i politički: »Uslov za oslobođenje radničke klase jeste ukidanje svake klase, kao što je uslov za oslobođenje trećeg staleža, buržoaskog reda, bio ukidanje svih staleža i svih redova. U toku razvitka radnička klasa će postaviti na mjesto starog buržoaskog društva takvu asocijaciju koja isključuje klase i njihovu suprotnost, i više neće biti prave političke vlasti, jer je politička vlast upravo zvanični izraz suprotnosti u buržoaskom društvu...«

Ne recite da društveni pokret isključuje politički pokret. Ne ma političkog pokreta koji u isto vrijeme ne bi bio i društveni.

Tek u takvom redu stvari u kome neće biti klasa ni klasne suprotnosti, pretaće društvene revolucije da budu političke revolucije.«⁴⁾

3) K. Marx: Teze o Feuerbachu, K. Marx—F. Engels, Izabrana djela, II t., str. 393.

Cijeli tekst glasi: »Stanovište starog materijalizma je »građansko« društvo; stanovište novog je ljudsko društvo, ili podruštvljeno čovječanstvo.«

4) Marx: Bijeda filozofije, str. 146, potcrtao A. F.

Ako je društveni fenomen širi od političkog, onda politički fenomeni, ukoliko želimo prodrijeti u njihovu bit, njihov smisao postojanja i tendencije njihovog daljeg razvoja, moraju biti postavljani u širi socijalni okvir, u lanac kauzalnog društvenog procesa. No, isto tako, budući da je politički fenomen nešto specifično, posebni pojavni oblik društvenog fenomena, bilo bi sasvim nelogično ako bi se on naprosto rastopio u društveni fenomen, ako bi on izgubio svoju specifičnost. Konstituiranje marksističke političke teorije traži ispunjenje dviju važnih pretpostavki: prvo, s obzirom da su politički fenomen i politika dio kauzalnog socijalnog gibanja, osnovna opasnost za pravilno razmatranje marksističke političke teorije sastoji se u pokušajima odvojenog razmatranja političke teorije od sociološkog aspekta i nužnosti njenog strukturiranja u širi, globalni socijalni okvir. Drugim riječima, ideja totaliteta mora doći do svog punog izražaja u razmatranjima marksističke političke teorije. Drugo, s obzirom da je politika kao dio socijalnog procesa nešto posebno, u pokušajima razmatranja marksističke političke teorije mora doći do izražaja relativno osamostaljivanje političkih fenomena, poglavito uzevši u obzir činjenicu da se ovdje radi o oblikovanju društvenih procesa, o posebnom vidu usmjeravanja društvenog kretanja.

2. Politička i ljudska emancipacija

Opće značenje pojma demokracije jeste vladavina naroda, to jest ne vladavina neke posebne društvene grupe, kaste, klase, sloja, niti pak posebne političke organizacije i institucije, već upravo naroda, to jest proizvođača materijalnih i kulturnih vrijednosti. Dva su termina vrlo često u upotrebi za označavanje pojma demokracija: *politička i socijalna demokracija*.⁵⁾

Politička demokracija se vrlo često odnosi na forme demokracije u klasnim društvima, to jest u društvenim strukturama gdje postoji politička forma vladavine. Obrnuto pak, socijalna demokracija se najčešće odnosi na demokraciju u besklasnim društvima, odnosno na demokraciju koja vodi besklasnim društvenim strukturama. Drugim riječima, politička demokracija bi bila forma vladavina u državnoj, a socijalna u bezdržavnoj strukturi društva. Dosljedno tome, socijalna demokracija bi bila punija, dosljednija forma demokracije, barem bi u principu ona trebalo to da bude, upravo zato što pretpostavlja dva ostvarena procesa: proces nestajanja klasa i prevladavanja klasnih suprotnosti i proces odumiranja države, a saglasno tome i prevladavanje političke vlasti, te uspostavljanje društvene vladavine samih građana. U tome smislu se *pojmovi političke i društvene demokracije u osnovi podudaraju s pojmovima političke i ljudske, odnosno općedruštvene emancipacije*.

Marx razlikuje dva tipa emancipacije: političku i ljudsku emancipaciju. Političku ili građansku emancipaciju ostvaruje građanska klasa u procesu građanske revolucije, a ljudsku ili općedruštvenu emancipaciju treba da ostvari proletarijat u procesu socijalističke revolucije. »*Politička emancipacija je, svakako, veliki napredak, ona nije doduše posljednji oblik ljudske emancipacije uopće, ali je*

5) Vidi napis Politische und soziale Demokratie u djelu Die Staatsauffassung des Marxismus, Maxa Adlera, Wien, 1912, S. 116.

posljednji oblik ljudske emancipacije unutar dosadašnjeg svjetskog poretka.«⁶⁾ Dosljedno tome je po Marxu politička emancipacija raspad starog društva gdje je narodu otuđena država i vladarska moć, to je raspad društva koje je imalo *neposredno politički karakter*, to jest raspad feudalnih društvenih struktura i umjesto direktno političke — uspostavljanje takozvane ekonomske prinude stanovništva.

Svakako je velika progresivna uloga buržoazije što je putem političke revolucije oslobodila građanstvo pritiska neposredne političke sile i proglasila ideje »slobode, bratstva i jednakosti« lozinkama novog poretka, ali je istovremeno velika ograničenost njene političke revolucije što je pocijepala novo društvo na javnog i privatnog čovjeka, što je potvrdom privatne svojine kao temelja novog poretka stvorila slobodu egoističnog individuuma, dok je istinski čovjek priznat »tek u obliku apstraktnog citoyena.«⁷⁾ Konkretno, »politička revolucija, koja je srušila ovu moć vladara i državne poslove uzdigla do narodnih poslova, koja je konstruirala političku državu kao opće djelo, tj. kao stvarnu državu, nužno je razbila sve staleže, korporacije, cehove, privilegije, koji su bili upravo mnogobrojni izrazi odvajanja naroda od njegove zajednice. Politička revolucija je time ukinula politički karakter građanskog društva... Ona je oslobodila okova politički duh... Javni posao kao takav postao je naprotiv općim poslom svakog individuuma, a politička funkcija njegovom općom funkcijom.«⁸⁾

Iako je političkom revolucijom ostvarena velika emancipacija u kretanju ljudskog društva, iako je na putu općedruštvene emancipacije njen značaj neosporan jer predstavlja rušenje određenog tipa društvenih struktura sazidanih na principima privilegija, na direktnim političkim prinudama, ona je ipak u svojoj osnovi imala ozbiljne slabosti i ograničenja koja proizilaze iz klasnih i državnih uvjeta egzistencije. Politička emancipacija građanske klase predstavlja samo parcijalnu emancipaciju čovječanstva. »Samo dovršenje idealizma države«, kaže Marx »bilo je istovremeno dovršenje materijalizma građanskog društva. Zbacivanje političkog jarma bilo je istovremeno i zbacivanje veza koje su držale okovanim egoistični duh građanskog društva. Politička emancipacija bila je u isti čas emancipacija građanskog društva od politike, od samog privida jednog općeg sadržaja. Feudalno društvo se bilo raspalo u svojoj osnovi, u čovjeku. Ali u čovjeku koji je stvarno bio njegova osnova, u egoističnom čovjeku... Politička revolucija rastvara građanski život na njegove sastavne dijelove, a da ne revolucionira same te sastavne dijelove i da ih ne podvrgava kritici.«⁹⁾

S obzirom da je politička emancipacija za Marxa djelomična i ograničena, s obzirom da je ona »reducirala čovjeka na člana građanskog društva, na egoističnog, nezavisnog individuuma, a s druge strane na građanina, na moralnu ličnost«, a da je »svaka emancipacija svođenje čovjekovog svijeta, čovjekovih odnosa, na samog čovjeka«, potpuno je razumljivo da je on kao pravilno rješenje ljudskog oslobođenja postavljao

6) Marx—Engels: Rani radovi, str. 51; osim riječi politička i unutar potcrtao A. F.

7) Isto, str. 65.

8) Isto, str. 63.

9) Isto, str. 64.

kao viši cilj ljudsku, općedruštvenu emancipaciju, emancipaciju koju u svom pokretu ostvaruje proletarijat kroz socijalističku revoluciju. »Tek kad stvaran, individualan čovjek povrati u sebe apstraktnog građanina i kao individualan čovjek postane generičko biće u svom empirijskom životu, u svom individualnom radu, u svojim individualnim odnosima, tek kada čovjek spozna i organizira svoje »forces propres« (vlastite snage) kao društvene snage, i, stoga, više ne bude od sebe dijelio društvenu snagu u obliku političke snage, tek tada će čovjekova emancipacija biti dovršena.«¹⁰⁾

Prema tome, socijalna proleterska revolucija znači ukidanje protivrječnosti koja je svojstvena političkoj, zapravo građanskoj revoluciji, ukidanje nesklada između društvene i političke snage i time povratak čovjeka sebi. Ove dvije snage postaju jedno, između njih prestaje postojati provalija, a prema tome i cijepanje čovjeka na stvarnog egoističnog čovjeka i apstraktnog građanina, kao što je u principu slučaj u građanskoj društvenoj strukturi.

Mogli bismo dosljedno tome zaključiti da u socijalno-proleterskoj revoluciji politička revolucija postaje istovremeno i društvena, to jest da politika ne odumire, kao što se to često govori, već da ona postaje društvena, zapravo općedruštvena. Iz tog aspekta gledajući, proces transformacije politike i političkih snaga kroz proces društvenog samoupravljanja znači u biti najpunije pretvaranje politike u općedruštvenu stvar. Ovdje samo načelno konstatiramo ovu tvrdnju da bismo je kasnije jasnije podvukli i dokumentirali. Za sada imajmo na umu načelni stav da čovjek tek u sistemu društvenog samoupravljanja više neće, ili ne bi trebalo, da dijeli od sebe političku od društvene snage, već će one ovdje predstavljati jedno jedinstvo. I u tom se smislu socijalistički sistem u svojoj osnovi razlikuje od građanskog sistema; u tom se smislu razlikuje, ili bi trebalo da se razlikuje, socijalistička od građanske demokracije, samoupravna od predstavničke demokracije.

3. Odumiranje ili podruštvljavanje politike u socijalizmu

Centralna komponenta našeg pitanja — pitanja karaktera politike u socijalizmu jeste: postoji li u socijalizmu proces demokratizacije politike, proces odumiranja ili pak proces podruštvljavanja politike? Ne znače li ova tri izraza jedno isto, jedan isti proces? Ne odvija li se u tom kretanju istovremeno i proces nestajanja razlike između političkih i društvenih fenomena, naime proces sraštanja politike kao ranije nečeg separatnog u jedinstveni proces društvenog?

Odgovor na pitanje da li se u socijalizmu radi o procesu demokratizacije politike, o njenom odumiranju ili pak o njenom transformiranju u društvenu snagu, to jest o procesu podruštvljavanja politike — traži analizu nekih bitnih dimenzija.

Prvo, politika u socijalizmu je u svojoj osnovi najtješnje povezana s karakterom socijalističke revolucije. Njena postepena transformacija u socijalizam je isto tako najtješnje povezana s konstantnom transformacijom socijalističkog društva i njegovim stalnim revolucioniranjem.

10) Isto, str. 65.

Cilj proleterske revolucije jeste općeljudska emancipacija kao svojevrsna negacija političke emancipacije građanske klase i građanske revolucije. Ostvarenjem političke emancipacije građanska klasa ne prevladava protivrječnost između političke zajednice i građanskog stanja, građanskog društva. Obrnuto tome, proleterska revolucija i ljudska emancipacija vode ukidanju ove protivrječnosti i stvaranju jedinstva između političke i građanske zajednice, to jest vode stvarnoj ljudskoj zajednici umjesto ranije iluzorne za većinu društva, a stvarne samo za pojedine dijelove društva. Na taj način je *proces pretvaranja politike u općedruštvenu stvar, proces podruštvljavanja politike.*

Drugo, ako je politika u građanskom društvu oficijelni izraz suprotnosti tog društva, samo nominalno vršenje općedruštvenih poslova, a de facto stvarna zaštita privatnih egoističkih interesa, onda se ukidanjem privatne svojine u socijalističkom društvu postepeno realizira identifikacija politike i općedruštvenih interesa, a razvijanjem participiranja svih ljudi u općedruštvene poslove postepeno se ukida protivrječnost između javno-političkog i privatno-moralnog života ljudi, građanina društvene zajednice. Prema tome, proklamacija o sveopćem učešću građana u procesu rješavanja općedruštvenih pitanja može zadobiti svoju puniju realizaciju u uvjetima socijalizma, u uvjetima ukinuća privatnog vlasništva s jedne strane i uvođenja principa društvenog samoupravljanja s druge strane, daleko punije i sigurnije nego u društvenim strukturama koje se zasnivaju na klasnim uslovima egzistencije, gdje i pored najvećeg stepena zakonske demokracije praksa nju često negira. Tek pod takvim okolnostima politika postaje istinski općedruštvena stvar svih građana. Ukoliko se to ne realizira, odnosno ukoliko se ne odvija proces takvog karaktera, vjerovatno nešto nije u redu sa socijalističkom društvenom strukturom, odnosno s funkcioniranjem humanističkog socijalističkog jezgra.

Treće, ukidanje politike prema tome naprosto znači ukidanje politike kao specifične privatne djelatnosti i njeno pretvaranje u javnu djelatnost. Dakle, ne više obrana privatnih interesa pod plaštem općedruštvenih interesa, već stapanje, ili u najmanju ruku usklađivanje pojedinačnih s općedruštvenim interesima. Time se ukida politika kao privilegij pojedinih izabраниh društvenih grupa i postaje, barem potencijalno, stvar svih građana. Time se politika transformira i postaje općedruštvena stvar, to jest ona se podruštvljava.

Osvajanje političke vlasti od strane proletarijata samo je prvi korak na putu podruštvljavanja politike, na putu uključivanja svih građana u vršenje općedruštvenih političkih funkcija. Drugim riječima, preduslov za puniju realizaciju procesa podruštvljavanja politike jeste aktivno učestvovanje građana socijalističke zajednice u političkim funkcijama i odnosima koji time postaju društveni procesi i odnosi. Tek pri takvim uvjetima gdje bavljenje politikom prestaje biti privilegij samo pojedinih grupa društva i gdje ona postaje sfera djelatnosti svih članova zajednice može se govoriti o demokratizaciji politike. Takva demokratizacija politike ne znači njeno odumiranje, već upravo njeno podruštvljavanje.

Četvrto, kao što se preuzimanjem državnih funkcija od strane neposrednih proizvođača i stvaralaca materijalnih i kulturnih vrijednosti odvija postepeno proces odumiranja države kao posebne institucije koja je suprotstavljena društvu, tako isto i uključiva-

njem svih građana u obavljanju političkih funkcija, ove gube svoj klasični politički oblik i postaju općedruštveni fenomeni, to jest politički procesi i odnosi postaju društveni procesi i odnosi. To drugim riječima znači da je proces odumiranja države istorodan i istovjetan s procesom odumiranja politike kao fenomena suprotstavljenog društvenom fenomenu i njegovom pretvaranju u društveni fenomen. U tom smislu je za *obilježavanje tog procesa adekvatniji izraz podruštvljavanje, nego odumiranje politike.*

Peto, put podruštvljavanja politike je svakako dug i vrlo protivrječan proces koji zavisi od niza posebnih okolnosti. To nije jedan spontani proces razvitka, već u svojoj osnovi jedan proces koji traži angažiranje svjesnih subjektivnih faktora, kreativnost ljudskog faktora. U aktiviranju subjektivnih ljudskih snaga još uvijek izvanredni značaj imaju postojeće društveno-političke organizacije, a posebno SKJ. On treba aktivno da sudjeluje u iniciranju pretvaranja politike od privatne u općedruštvenu djelatnost, da utiče na transformaciju pasivnosti građana spremu političkih procesa u svakodnevnu preokupaciju i kreatorstvo. Ukoliko SKJ to ne bude kontinuirano ostvarivao, on će postepeno gubiti pravi smisao svog postojanja. Jer, podruštvljavanje politike istovremeno znači i uzdizanje građana socijalističke zajednice na teorijski i akcijski nivo Saveza komunista Jugoslavije, čime tek zapravo prestaje nužnost i važnost postojanja ove posebne političke organizacije. Ukoliko proces podruštvljavanja politike bude dalje odmicao i brže se razvijao, utoliko će potreba za postojanjem posebnih društveno-političkih organizacija biti sve manja. U tom smislu proces podruštvljavanja politike znači istovremeno i proces odumiranja društveno-političkih organizacija, ne samo države već isto tako i partije. Obrnuto, dokle god se proces podruštvljavanja politike odvija i dokle god veliki dio građana socijalističke zajednice ostaje izvan preokupacija s općim problemima društva, dotle je besmisleno pretpostavljati nastajanje društveno-političkih organizacija, dotle je nerazumno poricati potrebu i nužnost postojanja inicijatora tog procesa.

Šesto, u sklopu niza posebnih uvjeta koji mogu pospješiti proces podruštvljavanja politike vrijedno je istaći slijedeća tri: a) skidanje vela tajnosti političkih fenomena, političkih odluka i mjera, b) razvijanje procesa deprofesionalizacije političkih funkcija i c) potvrđivanje principa samoupravljanja u procesu podruštvljavanja politike.

Za Marxa je *misterioznost sjednica političkih foruma i tajnost odluka političkog karaktera bila glavni uzrok pojave birokratizma i oligarhijskih tendencija* u političkim procesima i odnosima. Politika i političke funkcije će sve dotle biti misteriozne dok one budu privilegij samo određenih društvenih grupa, a ne stvar svih članova socijalističke zajednice. Prema tome je skidanje vela tajnosti jedna od temeljnih pretpostavki za puniji procvat podruštvljavanja politike. Očevidno da postoji izrazito negativna korelacija između stepena tajnosti političkih funkcija i stepena podruštvljenosti politike: što je izrazitija misterioznost političkog odlučivanja utoliko je manji stepen demokratizacije politike, odnosno niži stepen njenog podruštvljavanja. Otuda je javnost donošenja odluka i javnost sudbine odluka na protivrječnim putevima sprovođenja donijetih odluka u život alfa i omega svakog procesa podruštvljavanja politike. Pri tome ne treba zaboraviti da hijerarhijska struktura društva, kao i njegovih društveno-po-

litičkih organizacija predstavlja korijen iz kog neminovno svakodnevno niče tajnost, misterioznost političke djelatnosti. Pozitivna korelacija između misterioznosti politike i hijerarhijske društvene strukture samo pojačava negativnu korelaciju između ova dva fenomena, tj. tajnosti i hijerarhičnosti, i njima suprotnog procesa, tj. procesa demokratizacije politike, odnosno njenog podruštvljavanja.

Drugi značajni preduvjet funkcionalnijeg odvijanja procesa podruštvljavanja politike jeste *sprovođenje principa deprofesionalizacije politike*, a time i procesa deprivatizacije politike. Čim u jednom društvu određene grupe ljudi mogu doživotno da se bave politikom kao svojim zanimanjem, čim nastaje »politika kao naziv«¹¹⁾ od čega se može živjeti, od čega se stvara trajan izvor dohotka, time se potencijalno podržavaju uvjeti za cijepanje društva na njegove polarne snage, na proizvođače i neproizvođače u Saint-Simonovom smislu. Dosljedno tome, u takvim društvenim strukturama nužno se javljaju tendencije birokratizma i oligarhije uz jači ili slabiji stepen njihovog praktičnog realiziranja. Podruštvljavanje politike traži apodiktički *ukidanje političkog profesionalizma*, nestajanje politike kao stalnog zanimanja i kao redovitog izvora dohotka, nestajanje politike kao doživotnog zanimanja i vraćanje političkih funkcionera, odnosno političara po pozivu, nakon određenog vremenskog perioda u njihovu drugu profesiju, na njihovo drugo mjesto u društvenoj podjeli rada, a nipošto premještanje iz jedne političke funkcije na drugu, nipošto primjena principa rotacije u smislu naše današnje prakse. Dakle, ne radi se, odnosno, *ne bi trebalo da se radi o primjeni principa rotacije, već obrnuto, princip rotacije bi trebalo zamijeniti principom izmjenljivosti*. Tako bi postepeno nestalo politike kao poziva i mogućnosti sticanja doživotnog izvora dohotka od politike. Nestajanje pak politike kao poziva ne znači da nestaje politika kao proces i kao društveni odnos, već upravo znači nestajanje politike kao profesije, te istinsko njeno podruštvljavanje. Zbog toga bi namjesto surogata trebalo postaviti istinski princip koji će omogućiti temeljno sprovođenje principa deprofesionalizacije politike. *Princip rotacije u svom jezgru zadržava netaknutim princip izmjenljivosti i politike kao poziva, on ne znači niti pak vodi procesu deprofesionalizacije politike. Radikalni zahvat u sprovođenju politike demokratizacije i podruštvljavanja politike traži izdizanje principa izmjenljivosti na rukovodeći princip*, a stavljanje principa rotacije kao njegovog surogata u muzej starina. Drugim riječima, princip rotacije se može samo privremeno i uslovno upotrebljavati zbog određenih privremenih praktičnih razloga, ali se ne može izdići na visinu principa u procesu izgradnje socijalističkog društva na temeljima društvenog samoupravljanja. Od određene slabosti ne treba praviti vrlinu.

4. Društveno samoupravljanje i podruštvljavanje politike

Princip koji važi kao najtemeljitija pretpostavka za punije odvijanje procesa podruštvljavanja politike jeste princip društvenog samoupravljanja. Samoupravljanje je najdublja osnova soci-

11) Vidi Max Weber: *Politik und Beruf*, Gesammelte Politische Schriften, izdanje J. Winkelmann, Tübingen, 1958; Mihailo Đurić: *Sociologija Maxa Webera*, Politika kao poziv, str. 186, Matica Hrvatska, 1964, Zagreb.

jalizma. Od njega u pravom smislu zavisi sudbina socijalizma i sudbina daljeg opstojanja i razvitka ljudskog društva uopće. Ljudsko društvo je došlo do tačke razvitka kada njemu više ne odgovaraju nikakvi drugi oblici političke vladavine. Od totalne propasti ga može spasiti samo prihvatanje ideja društvenog samoupravljanja. Tek kroz i pomoću samoupravljanja mogu se ujediniti dvije vrste emancipacije: politička i društvena. Tek kroz samoupravljanje politička emancipacija postaje istinski istovremeno i ljudska emancipacija.

Društveno samoupravljanje ne znači negiranje politike kao društvenog procesa i odnosa, već naprotiv najpunije *pretvaranje politike u istinsku res publica*. Ukidanje političkog profesionalizma nije moguće zamisliti bez i izvan procesa društvenog samoupravljanja. Otuda postoji najtemeljitija međusobna povezanost između fenomena samoupravljanja, podruštvljavanja politike i ukidanja političkog profesionalizma. Naime, politika i politički odnosi postaju u uslovima društvenog samoupravljanja samoupravni odnosi i procesi. Samoupravljanje je najdublja osnova socijalističke revolucije i ljudske emancipacije.

Da bi političke funkcije i politički odnosi stvarno postali samoupravne funkcije i samoupravni odnosi, politika u samoupravnom socijalizmu mora sadržavati neka obilježja koja će omogućiti pretvaranje apstraktne ljudske zajednice u realnu društvenu zajednicu.

Prvo, samoupravljačka se politika mora dosljedno i konstantno razvijati linijom sveopće ljudske emancipacije, što traži da politika mora postati preokupacija svih članova društvene zajednice. S obzirom da proces samoupravljanja tendira da obuhvati sve proizvođače, da osposobi sve kategorije proizvođača za upravljanje društvom, to je jasno da s postepenim preovladavanjem procesa samoupravljanja nestaje posebnih političkih funkcija i profesionalnih političara. Samoupravljački poziv nije ničija posebna specifičnost, polje djelatnosti nijedne posebne grupe, on nije poziv koji služi kao stalni izvor dohotka, već predstavlja angažiranost svih članova društva, privremenu funkciju svakog posebnog individuuma. To je proces u kome više-manje podjednako učestvuju svi članovi društvene zajednice.

U tome smislu i sama kadrovska politika SKJ u ostvarivanju njegove vodeće uloge ogleda se u promicanju javne kadrovske politike po liniji samoupravljanja, politike koja je izraz i funkcija samoupravljanja, a nipošto po liniji odabiranja i raspoređivanja kadrova u starom partijsko-klasičnom smislu. Novi društveni tokovi vezani s izgrađivanjem socijalizma na temeljima društvenog samoupravljanja apodiktički traže izmjenu partijske kadrovske politike. Ti tokovi naprosto traže usmjeravanje vodeće uloge SKJ ka podruštvljavanju politike, što je reljefno došlo do svog izražaja na Trećem plenumu SKJ. Društvena praksa samoupravljanja i odgovarajuće tendencije koje iz takve prakse proizlaze nužno su morale privedi SKJ do takvih idejnih pozicija, koje, jednom prihvaćene, postaju pokretačka snaga daljeg razvoja samoupravljanja i daljeg procesa podruštvljavanja politike. Sama pak orijentacija SK i drugih društvenih snaga ka podruštvljavanju politike, podstaknuta i tražena samim procesom razvitka samouprav-

ljanja, sigurno će ubrzati proces preovladavanja političkog profesionalizma i uništenje sticanja izvora dohotka iz politike kao životnog poziva.

Drugo, potvrđivanje samoupravljanja kao temeljne pretpostavke za puniji proces područstvljavanja politike, traži da *praksa samoupravljačkog socijalizma ima izrazito antibirokratsku, anti-hijerarhijsku i antioligarhijsku sadržinu*. Samo takva praksa samoupravljačkog socijalizma može funkcionalno rješavati kobne protivrječnosti suvremenog čovječanstva koje se ogledaju u tome što sve veća društvena podjela rada traži maksimalno racionalno uređivanje odnosa među raznim društvenim grupama, odakle nužno niče potreba za društvenim organizacijama s hijerarhijskom strukturom što porađa birokratske i oligarhijske tendencije. Naime, racionalno uređivanje međugrupnih odnosa traži visok stepen organiziranosti društva, odnosno njegovih pojedinih dijelova. Između varijable racionalizacije i varijable organiziranosti postoji pozitivna korelacija. Ukoliko je određeno društvo jače diferencirano, strukturirano i organizirano, ono traži jači stepen racionalne organizacije društvenih poslova, i obrnuto. Čitav taj mehanizam složenosti društvenih struktura, njegove organiziranosti i racionaliziranosti nosi u sebi, u svojim njedrima, kao svoju kob tendencije birokracije i oligarhije. Čini se da nije daleko od istine tvrdnja Roberta Michelsa, do koje je on došao na bazi izučavanja strukture političke djelatnosti njemačke Socijal-demokratske partije uoči prvog svjetskog rata, da je *»oligarhijska tendencija gvozdeni zakon razvitka suvremene demokracije«*.¹²⁾

Ne ulazeći u razmatranje pitanja da li su birokratske i oligarhijske tendencije razvijene i u socijalizmu do tog stepena kada postaju opasne za samu izgradnju socijalizma, ili su one ovdje prisutne samo u vidu još nerazvijenih elemenata, želimo podvući dvije stvari. Prvo, ove je tendencije nemoguće prevladati bez razvijanja sistema društvenog samoupravljanja. Drugo, moguće je njihovo uspješno prevladavanje ukoliko društveno-političke organizacije koje važe kao vodeće idejne snage novog socijalističkog sistema razvijaju u svojim vlastitim redovima odlučnu borbu protiv tih tendencija. Teško je očekivati prevladavanje tih tendencija u širem društvenom okviru ukoliko se one u korijenu ne razrješavaju u vodećim organizacionim tijelima globalnog društva.

U tom smislu je orijentacija na prevladavanje birokratskih i oligarhijskih tendencija istovremeno i orijentacija na proces područstvljavanja politike. Upravo jedan viši stepen područstvljenosti politike koja pretpostavlja angažiranje čitavog društva u rješavanju općedruštvenih problema -- jeste istovremeno i rješavanje kobi suvremenog društva, iskorjenjivanje birokracije i oligarhije, koje su tijesno povezane s hijerarhijskim društvenim strukturama.

Treće, područstvljavanje politike je proces koji se može ostvariti samo pod uvjetima angažiranja ljudi u konstantnoj borbi i to angažiranja ne samo po liniji postojećih struktura, već prije svega angažiranja po liniji stvarne akcije u cilju transformacije danih društvenih struktura. To nije ni u kom slučaju plod koji se može jednostavno obrati sa stabla. S obzirom na to put od načelno usvojenog principa, od usvojenih idejnih pretpostavki do njihovog ostvarivanja je dug i naporan. Proces demokratizacije politike, njenog podru-

12) Po engleskom prevodu Robert Michels: *Political Parties, A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, The Free Press of Glencoe, 1962, p. 342.

štvljanjanja, traži svakodnevni napor graditelja socijalizma. Prestanak te borbe i tog napora vodi konzerviranju društvenog organizma. S obzirom da je podruštvljavanje politike sinonim za humanizaciju ljudskog društva, za ostvarenje slobode čovječanstva, Goetheova izreka da se sloboda sastoji u svakodnevnoj borbi za njenu realizaciju i da je čovjek samo utoliko slobodan ukoliko se svakodnevno bori da osvoji slobodu — važi isto tako i za područje samoupravljanja i podruštvljavanja politike. Bez svakodnevne borbe za razvijanje samoupravljanja, deprivatizaciju politike, za njenu deprofesionalizaciju, jednom riječju za podruštvljavanje politike, ne mogu se očekivati uspjesi. Njih niko ne može pokloniti društvu. Jedino ljudi kao individue mogu sebi izvojevati pobjedu, to jest mogu izvojevati deprofesionalizaciju političkih funkcija i podruštvljavanje politike. Mi moramo biti spremni da prihvatimo stav da je to proces, pokret, i to svakodnevni proces i pokret, a ne samo cilj, te prema tome da usmjeravamo naše snage na stalnu borbu i da razvijamo spremnost da je osvajamo u toku pokreta i procesa.

Četvrto, upravo s obzirom na činjenicu da samoupravljanje najdublje vodi procesu podruštvljavanja politike, te da je samoupravljanje kamen temeljac za ukidanje čovjekovog otuđenja i potvrđivanje čovjeka kao generičkog bića, jasno je da samoupravni socijalizam mora dosljedno sprovoditi princip kritičkog odnosa prema postojećoj realnosti koju ljudi oblikuju u svojoj svakodnevnoj borbi. Ako je jedna od bitnih razlika političke i ljudske emancipacije podvrgavanje kritici postojeće stvarnosti i praktične mjere pojedinaca i društvenih institucija, onda bi značilo negiranje smisla općeljudske emancipacije i općedruštvene revolucije ako bi se nastojalo opovrći značaj kritike za dalje izgrađivanje ljudske prakse i teorije, za dalje izgrađivanje socijalizma.

U tom su smislu kritički odnos prema postojećoj stvarnosti i samokritički odnos prema vlastitoj akciji imanentni dio samoupravljanja i podruštvljavanja politike. Društvenu angažiranost je nemoguće drukčije zamisliti. Ona nije ništa drugo do podruštvljavanje politike, do pretvaranje općedruštvenih problema u općedruštveni interes, do participacija svih članova društvene zajednice u rješavanju društvenih problema. U tom smislu je društveno samoupravljanje sinonim za podruštvljavanje politike. Drugim riječima, zahtjevu kritike svega postojećeg mora biti organski prisajedinjen i zahtjev kritike vlastite prakse, to jest zahtjev samokritike i dosljedno tome zahtjev za stvarnu akciju kako na planu potrebe jednih društvenih tendencija i realnosti, tako i na planu negiranja drugih društvenih tendencija i strana realnosti. Stvar mora biti sagledana u totalitetu stvarnosti i odgovarajućih tendencija, a ne u aspektu parcijalnosti.

Zaključak

Politika i politički odnosi imali su različiti status kroz historiju. U pretklasnim primitivnim društvenim zajednicama postoji neizdiferenciranost društvenog i političkog. Politika je uklopljena u općedruštvene funkcije i ne predstavlja neki poseban izdvojen fenomen. Zapravo, nema razlike između društvenih i političkih fenomena, između društva i politike. Države i partije kao političkih fenomena još nema.

U klasnim društvenim strukturama odvija se proces razdvajanja politike i političkih fenomena od društva i društvenih fenomena. Dok su u gensovskim organizacijama svi članovi gensa obavljali i političke funkcije kao još neizdiferencirane od općedruštvenih funkcija, u klasnim sistemima političke funkcije obavljaju samo izvjesni dijelovi društva, samo izvjesne društvene grupe ili čak predstavnici tih grupa. Proizvođači su u osnovi bili lišeni vršenja političkih funkcija, pri čemu naravno postoji izrazita stepenovanost u pojedinim klasnim sistemima. Napredak društva se pored ostalog ogledao i u stepenu učestvovanja u politici radnih dijelova društva. U tom pogledu postoji neosporna razlika između antičke robovlasničke demokracije, feudalnih struktura i demokracije kapitalističkih društava. Na osnovu toga bismo mogli reći da se kroz historiju odvijao postepeni proces podruštvljavanja politike. Taj proces podruštvljavanja politike odvijao se najprije kroz izdiferenciranost politike od društvenog, razdvajanje političkih fenomena i organizacija od društvenih, kroz konstituiranje države, partije i drugih društveno-političkih organizacija, te kroz njihovo funkcioniranje i izivljavanje.

Nov, obrnut proces odvija se u procesu transformacije klasnih društvenih struktura u besklasne. U procesu socijalističke revolucije i izgrađivanja socijalističkog sistema postepeno se obavlja ukidanje protivrječnosti između javnog i privatnog, političkog i društvenog, nestaje razlike između iluzorne i stvarne zajednice, te tako nova realna društvena zajednica postaje istovremeno i politička zajednica. U političkoj aktivnosti ponovno učestvuju svi članovi društvene zajednice. Proces demokratizacije politike naprosto znači proces njenog podruštvljavanja. *Politika ne odumire u svom pravom značenju, već se naprosto odvija proces njenog podruštvljavanja.* Ostvaruje se jedinstvo političkog i društvenog. Ostvaruje se asocijacija neposrednih proizvođača koja politiku pretvara u općedruštvenu stvar. Politika kao res publica je dovršen proces podruštvljavanja politike. No, do tog završenog procesa podruštvljavanja politike, ukoliko je uopće moguće govoriti o završenom proces, asocijacija neposrednih proizvođača morat će uložiti mnogo napora i stalno se boriti za njeno ostvarivanje.

Prema tome, ne samo da u socijalizmu ne prestaje značaj i uloga politike, već obrnuto, njen značaj i njena uloga postaju sve dominantniji. Samo, za razliku od njenog značaja i njene uloge u klasnim društvenim strukturama, po liniji njenog odvajanja od društva, ovdje njen značaj i njena uloga postaju sve dominantniji po liniji podruštvljavanja politike i političkih fenomena, po liniji pretvaranja politike u općedruštvenu stvar. Samoupravljanje je najadekvatniji izraz takvog procesa podruštvljavanja politike, radi čega on i jeste najdublja osnova nove društvene strukture.

РЕЗЮМЕ

В статье под этим заглавием автор подвергает анализу несколько основных проблем: проблему отношения понятий государство-общество; различия между политической и человеческой эманципациями; проблему обсуждения вопроса является ли более адекватным за процесс политических событий и перспективу политики при социализме выражение *вымирание* или *обобществление* политики и проблему взаимоотношения между феноменами: общественным самоуправлением и процессом обобществления политики.

В течение истории политика и политические феномены имели различный статус. В предклассовых общественных содружествах существует неиздифференцированность общественного и политического феномена. Политика включена в общие общественные функции и не представляет какой-то особый, выделенный феномен. В самом деле нет разницы между общественными и политическими феноменами, между обществом и политикой. Государство и особые политические организации в то время еще не существуют.

В классовых общественных структурах развертывается процесс отделения политики и политических феноменов от общества и общественных феноменов. В родовых организациях все члены рода выполняют политические функции, еще неиздифференцированные от общественных функций; в классовых системах политические функции выполняют только определенные части общества, т.е. определенные общественные группы или даже их представители. Производители в основе были лишены политических функций, в чем, разумеется, существует наглядная градация при отдельных классовых системах. Прогресс общества виден кроме другого и в различной степени участия в политике рабочей части общества. Из этого можно прийти к выводу, что в течение истории непрерывно развертывается процесс постепенного обобществления политики.

Этот процесс получает свой более полный вид при социализме. В процессе социалистической революции и постройки социалистической системы все более наглядно исчезает противоречие между частным и публичным политическим и общественным; постепенно исчезают различия между иллюзорным и действительным содружеством, и таким образом новое реальное общественное содружество становится одновременно и политическим содружеством. В политической активности опять участвуют все члены общественного содружества, т.е. здесь создаются предпосылки их участия. Процесс демократизации политики просто обозначает процесс ее обобществления. *Политика не вымирает в своем настоящем значении, а просто развертывается процесс ее обобществления. Осуществляется единство общественного и политического.* Осуществляется ассоциация непосредственных производителей, которая превращает политику в общественную вещь. Политика как *res publica* есть законченный процесс обобществления политики, поскольку вообще можно говорить о законченном процессе обобществления. Ассоциация непосредственных производителей должна вложить большие усилия и выдержать в продолжительной борьбе за его осуществление, т.е. осуществление обобществления политики.

Итак, при социализме не только не уменьшаются значение и роль политики, а наоборот, ее значение и роль становится все более доминантными. Но, за разницу от ее значения и ее роли при классовых общественных структурах на линии ее отделения от общества, здесь ее значение и ее роль становятся все более значительными на линии обобществления политики и политических феноменов, на линии превращения политики в общественную вещь. Самоуправление является самым адекватным выражением такого процесса обобществления политики, для чего он и является самым глубоким фундаментом новой общественной структуры.

(Перевел: Б. Полич)

SUMMARY

Under the above mentioned headline the author analyzes several basic problems: the problem of relation of the notion state-society, differences between political and human emancipation, consideration of the question whether the more adequate expression for the process of political happenings and the respective of politics in socialism the notion of expiration or socialization of politics and the relation between the phenomenon of social self-government and the process of socialization of politics.

Politics and political phenomena have had different status in history. In the pre-class social communities there was an undifferentiation of the social and political phenomenon. Politics is comprised in the general social functions and it does not represent some special, separated phenomenon. In fact, there is no difference between social and political phenomena, between society and politics. State and special political organizations do not exist yet.

In the class social structures there is the process of the separation of politics and political phenomena from society and social phenomena. While in the gens organizations all members of a gens performed political functions as yet not undifferentiated from general social functions, in the class systems political functions are dealt with by only certain parts of society, viz., certain social groups or even their representatives. Producers were deprived of exercising of political functions, wherein there is a distinct gradation in the class systems. The progress of society has been evident also in different grade of participation of the politics of the working part of society. We could conclude out of it that through history has constantly developed the graduated process of the socialization of politics.

This process has got its full aspect in socialism. In the process of the socialist revolution and the construction of the socialist system the contradiction between private and public, political and social, has been gradually abolished; gradually disappears the difference between an illusory and real community, and so a new real social community becomes in the same time also political community. In political activity all members of social community take part again, namely, here the suppositions have been made for their participation. The process of the democratization of politics means the process of its socialization. **Politics in its real meaning does not expire, but the process of its socialization develops. The unanimity of social and political has been realizing.** The association of immediate producers has been realizing, which association turns politics into a general social thing. Politics as res publica has been a finished process of the socialization of politics, in so far as it is possible to speak about a finished process of socialization. The association of immediate producers will have to take much pains and persistency in the long struggle for its realization, i. e. for the realization of the socialization of politics.

Accordingly, it is not only in socialism that its importance and role stop, but on the contrary, its importance and its role become more and more dominant. But as distinguished from its importance and its role in the class social structures concerning its separation from society, here its importance and its role become more and more dominant concerning the socialization of politics and political phenomena, concerning the transformation of politics in a general social thing. Self-government is the most adequate expression of such a process of socialization of politics, what has been the reason for its being the deepest basis of a new social structure.

(Translated by S. Paleček)